

ז. תפקיד האדם נקבע גם על פי בית האב שלו ועל פי דורו

עוד צריך לדעת, שהנה ההשגחה העליונה ככל פרט מהפרטים משגחת על כל הנקשר בו מן הקודמים (=אבותיו) ומן המאוחרים (=צאצאיו)⁶⁸. וסוף דבר, משגחת בהשגחת כל פרט על כל הכלל כולו (=הכלל הוא כל הדורות יחד), מצד כל מה שמתייחסים כל החלקים עם כל חלק לבניינו של הכלל⁶⁹.

וממה שיושקף בדינו של איש מהאישים, הוא מדרגתו ומצבו במה שקדמו לו - דהיינו האבות⁷⁰ ובמה שיתאחרו לו - דהיינו הבנים (=ציר אורך), ומה שעמו - דהיינו בני הדור

הערות - ילמד ענוים דרכו

68 בראשית רבה תולדות סג, ב: "עטרת זקנים בני בניו ותפארת בניו אבותם" - האבות עטרה לבנים, והבנים עטרת לאבות. האבות עטרה לבנים, שנאמר: 'ותפארת בניו אבותם', הבנים עטרה לאבות, דכתיב: 'עטרת זקנים בני בניו'. רבי שמואל בר רב יצחק אמר: אברהם לא ניצל מכבשן האש אלא בזכות של יעקב. משל לאחד שהיה לו דין לפני השלטון, ויצא דינו מלפני השלטון לישוף, וצפה אותו השלטון באסטרולוגיאה שלו שהוא עתיד להוליד בת והיא נשאת למלך. אמר כדאי הוא להנצל בזכות בתו שהוא עתיד להוליד, והיא נשאת למלך. כך אברהם יצא דינו מלפני נמרוד לישוף, וצפה הקדוש ברוך הוא שיעקב עתיד לעמוד ממנו, אמר: כדאי הוא אברהם להנצל בזכותו של יעקב. הה"ד: 'לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם' - יעקב פדה את אברהם". היות שישאל עתידים לצאת מאברהם, הנהיג הקב"ה את אברהם בהנהגה ניסית והצילו, והביאו לארץ כנען. וכן אמרו חז"ל (ב"ק לח, ב) שהקב"ה מנע את ישראל מלהילחם בעמון ומואב בעבור רות המואביה ונעמה העמונית האמורות לצאת מהם. וכן אמרו בויקרא רבה לב, ד: 'וירא כי אין איש - רבנן אמרין: ראה שאין תוחלת לעמידה לעמוד ממנו ולא מבניו ולא מבני בניו עד סוף כל הדורות, מיד: 'זיך את המצרי'".

ומה שאמרו 'ותפארת בניו אבותם' הוא עניין 'זכות אבות', שפירושה שהאבות השפיעו על הדורות שאחריהם, שנקודת הפתיחה שלהם תהיה גבוהה. ראה יבמות עט, א: "שלושה סימנים יש באומה זו: הרחמים, והביישנות, וגומלי חסדים". ואמרו (שבת צז, א): "ישראל מאמינים בני מאמינים". והטעם מבואר בספר משכני עליון, בהקדמה: "בהיות נכללות הנשמות זו בזו, תהינה כל הנשמות נכללות ביי"ב שבטי יה שהם השורשים לכולם, והשבטים באבות, וכולם באברהם שהוא האב הראשון". ודברי הגמרא (שבת נה, א) "תמה זכות אבות" כוונתם שהבנים השחיתו את מה שהנחילו האבות עד שאין זה ניכר בהם. ועיין במכתב מאליהו א, עמ' 1413 - שהסביר בזה מדוע מידת הרחמים פועלת על ישראל יותר מאשר על האומות.

69 רמב"ם הל' תשובה פרק ג: 'המדינה, אם היו זכויות כל יושביה מרובות על עונותיהן - הרי זו צדקת, ואם היו עונותיהם מרובין - הרי זו רשעה. וכן כל העולם כולו... מדינה שעונותיה מרובין - מיד היא אובדת, שנאמר: 'זעקת סדום ועמורה כי רבה' וגו'. וכן כל העולם כולו - אם היו עונותיהם מרובין מזכותיהן - מיד הן נשחטין, שנאמר: 'וירא ה' כי רבה רעת האדם'. ויש השפעה גם לטובה, כפסוק (בראשית יח, כו): "אם אמצא בסדום חמישים צדיקים בתוך העיר - ונשאתי לכל המקום בעבורם".

עניין הענישה הקולקטיבית אינו קשור להנהגת השכר והעונש, שבה כל אדם נידון כפרט, כמו שיכתוב הרמח"ל לקמן, אלא על קביעת נקודת הבחירה והניסיון - שעליה יש השפעה של האבות, של הצאצאים ושל הדור והסביבה שאותו אדם חי בהם.

70 מטעם זה התפקידים, ככהונה ומלכות, עוברים ביהדות מאב לבן, וכן גם השייכות לשבט היא ע"פ האב: "למשפחותם לבית אבותם".

מסלול 1: יום ג, א סיון מסלול 3: יום ה, כט אייר
מסלול 2: יום ד, א סיון מסלול 4: יום א, א סיון

או בני העיר או בני החברה (=הדור שלו, וזה ציר הרוחב)⁷¹. ואחר כל ההשקפות האלה, יוגזר עליו החלק בעבודה ובניסיון שזכרנו למעלה, ויותן לו המשא לעבוד לפניו יתברך שמו.

נאולם⁷² הינך רואה, שזהו רק בעניין הדין של העולם הזה, והוא מה שאמרת ש"יוגזר עליו החלק בעבודה", דהיינו באיזה מצב ימצא בעולם הזה. שכפי אותו המצב - כך יהיה המשא שעליו. אך לעולם הבא אין אדם נידון אלא לפי מעשיו, כפי המצב שהיה בו. והוא מ"ש הנביא (יחזקאל יח, יז): "בן לא ימות בעוון האב"⁷³.

וזה⁷⁴, כי הנה אם יזכה אדם שתפסק לו (=שיגזר עליו) גדולה ועושר - הנה בניו יוולדו

הערות - ילמד ענוים דרכו

71 ובאמת כל דור יש לו התמודדות שונה בתיקון הכללי. דורו של מנשה התנסה ביצר עבודה זרה ואילו דורו של רב אשי לא התנסה בזה (עיין סנהדרין קב, ב). יש דורות המתנסים באיסורי התבוללות או עריות או מחלוקת ויש שאינם. דור השואה, דור קום המדינה והדור של ימינו - כל אחד מהם התמודד עם ניסיונות שונים.

72 התפיסה "אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה" מקוממת כיוון שהיא נוגדת את הצדק והטוב האלוהי, שכל הנבראים אמורים לקבל איש כדרכיו וכפרי מעלליו. על כן נדרש הרמח"ל להדגיש שיש לחלק בין סוגיית הגמול על המעשים, שבה כולם שווים והצדק נעשה בתכלית הדיקו, לבין סוגיית התפקיד שנקבע לאדם, שבעניין זה הכל קבוע מראש, מתוך חלוקה של כלל התיקונים המצטרכים. בעניין זה ישנן השפעות הן מ"קו האורך ההיסטורי" - האבות שהיו והבנים שיהיו, הן מצד "קו הרוחב ההיסטורי" - הסביבה והדור שהאדם חי בהם.

73 כאן תירץ הרמח"ל את הסתירה בין הפסוקים המורים על ההשפעות של האבות על הבנים ושל הדור על היחיד (עיין: שמות כה; לד, ו; במדבר יד, י; טז, לג; יהושע ז; ש"ג, א; ש"ב כא), לבין הפסוקים המדברים על כך שאין השפעה של הסביבה או האבות על הדין של הפרט (דברים כד, טז; יחזקאל יד; שם יח; ירמיהו לג, כח). למשל: "פוקד עוון אבות על בנים... ועושה חסד לאלפים", ומצד שני: "הנפש החוטאת היא תמות".

חז"ל בברכות ז, א תירצו "כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם". אך אינו מובן, שהרי גם אם אחד גנב - למה להוסיף עליו את עונשו של אביו שגנב? במכות כד, א אומרים חז"ל שיחזקאל שינה את ההנהגה האלוהית שנקבעה בימי משה (ועיין במדבר רבה יט, לג; סנהדרין מג, ב; ירושלמי סוטה ז, ו, ועוד). אולם הרמח"ל מחדש שהפקידה של מעשי האבות על הבנים היא לעניין התפקיד ונקודת הבחירה. אם האב חטא והגביר את השנאה או תאוות הממון שבתוכו, בנו יצטרך להתמודד עם זה. וכן להפך - בזכות התפקיד שעבר מאב לבן הבן ניצול, כמו חזקיהו שניצל בזכות דוד, דהיינו בזכות תפקיד המלוכה שעבר מדוד לחזקיהו. אבל השכר אינו קשור לכך אלא הוא רק על העמל של אותו אדם. עתה מובנים דברי חז"ל "כשאוחזים מעשה אבותיהם" באופן חדש: כאשר הבנים ממשיכים את התפקיד שהאב לא סיים - נותנים על הבן את הניסיונות שהאב לא עמד בהם. אך בימי הגלות "בא יחזקאל וביטלה" - כדי שהאומה תוכל לא למשוך את עוון הדורות הרבים הקודמים, אלא להתפרק ליחידים שכל אחד עובד על נפשו ואחר כך לשוב ולהיבנות מחדש, כמו שביאר הראי"ה באגרות הראיה א, עמוד שכב.

74 כיוון שעניין זה של "נתוני פתיחה" עלול לעורר התנגדות, מצד התפיסה הפשוטה של הצדק והטוב, שראוי שכולם יהיו שווים (עיין כוזרי א, כח; א, קב), פתח הרמח"ל בדבר שניכר לעין ומוסכם על הכל - נתוני הפתיחה אינם שווים בין בני אדם ותלויים בהוריהם (בדומה לתשובת החבר לכוזרי שם,

מסלול 1: יום ג, א סיון מסלול 3: יום ה, כט אייר
מסלול 2: יום ד, א סיון מסלול 4: יום א, א סיון

עשירים. ואם לא יתחדש עליהם עניינן⁷⁵, יהיו עשירים ובעלי גדולה, וכן להפך. נמצא שלא הגיע העושר ההוא לאותם הבנים, אלא מצד היותם בני אותם האבות.

ואולם אמיתת העניינן כך הוא:

שהאדם זוכה לבניו בחמישה דברים שמנו ז"ל⁷⁶, וכבר אפשר שיוולד אדם בטובה מצד היות אביו כבר מוחזק בה, ואפשר גם כן שמצד זכות אביו תגיע לו טובה בזמן מן הזמנים⁷⁷, או להפך.

ומצד אחר, אפשר שתפסק (=שתגור) הצלה או טובה לו, על (=בזכות) זרע שעתידי לצאת ממנו.

הערות - ילמד ענוים דרכו

שמוכח מהטבע עצמו שיש מדרגות שונות במציאות). אחר כך הוא חוזר ומבאר את הדברים מצד האמת על פי ההנהגה האלוהית.

75 מצד יסורים שבאים לעורר לתשובה או לכפרה או להעמקת הניסיונות, כנזכר לעיל.

76 משנה עדויות ב, ט: "הוא (רבי עקיבא) היה אומר: האב זוכה לבן: בנוי, ובכוח, ובעושר, ובחכמה, ובשנים, ובמספר הדורות לפניו והוא הקץ, שנאמר: 'קורא הדורות מראש', אף על פי שנאמר: 'ועברום וענו אותם ארבע מאות שנה' ונאמר: 'ודור רביעי ישובו הנה'".

ביאור העניין "מספר הדורות לפניו...": הרמב"ם ביאר שהכוונה שהבטחות שה' הבטיח לאב מתקיימות כמה דורות אחר כך ולא על פי מספר השנים. הרמב"ם מדגים זאת משעבוד מצרים שאף שנקבע מספר שנים, חזר הכתוב וקבע את החזרה לארץ לפי מספר הדורות מהאב. אמנם צ"ע בפירושו של הרמב"ם שלפיו קיימים שישה דברים שהאב מזכה לבניו: וצריך לומר שיש חמישה שהם טבעיים ועוד אחד סגולי - הזכויות שלו שמשפיעות לדורות הבאים, כמו שיכתוב הרמח"ל מיד לקמן.

המהרש"א הסביר שלפעמים אותן חמש מידות שהאב מעביר לבנו נעלמות בדורות הראשונים וחוזרות רק אחרי כמה דורות, כמו שהיה לאברהם, ולפי זה אין במשנה אלא חמישה עניינים. בעל תפארת ישראל ביאר שהכוונה לאורך השנים, שלפעמים יתקצרו ימיו של הבן יותר מכדי אביו כדי לקיים גזרה קדומה שתלויה במספר הדורות ובקצב הזמן.

שתי בחינות של העברה מאב לבן:

א. העברה טבעית - כגון הנוי, הכוח, העושר, החכמה ואריכות הימים. והסביר במכתב מאליהו (ג, עמ' 250): "כל רכושו של אדם אינו אלא כלי לקידוש השם שבחלקו. לכן כשמת - עובר רכושו לבניו, כי הכלים נמסרים לאותם שהם שותפים לאותה בחינת קידוש השם וממשיכים בה". וכן כתב שם ב, עמ' 217: "כל אחד שבא לעולם מזמנים לו חלק מיוחד בתכלית הבריאה... ולצורך מילוי החלק הזה - נותנים לו הכלים הדרושים לזה... בניו של אדם ממשיכים את עבודת השם של האב... וכן ירושת נכסי האב איננה מקרה בעלמא, אלא שכך גזרה חכמתו ית' שמה שהותירו ההורים מהכלים שניתנו להם לצורכי עבודתם הרוחנית - ישתמשו בהם הבנים כנדרש להם בעבודתם..."

ב. העברה סגולית - כגון הבטחות שה' הבטיח לאב או מידות שקנה האב ונקבעו בבנים לדורות. וכן ביאר ר"ח מוולוז'ין בספר רוח חיים לאבות ה, ג: "מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו - כי כמה מידות שהצדיק טרח ויגע להשיגם - לבניו אחריו המה כמו טבע מוטבע ובקצת יגיעה יגיעו לזה... רבים מעמי הארץ שביהודים מוסרים את עצמם על קידוש השם, והוא מוטבע בנו מאברהם אבינו שמסר נפשו לאור כשדים על אמונתו".

מסלול 1: יום ג, א סיון	מסלול 3: יום ה, כט אייר
מסלול 2: יום ד, א סיון	מסלול 4: יום א, א סיון

וכן מצד מקומו או חברתו, אפשר שתפסק עליו טובה או רעה מטובות העולם הזה ורעותיו⁷⁸.

שאלות מנחות:

- ✦ האם יש צדק בכך שהקב"ה עושה חסד לבנים מפני שאבותיהם היו צדיקים? מה המשמעות של "עושה חסד לאלפים"? מה המשמעות של "זכות אבות"?
- ✦ כיצד המידה "פוקד עוון אבות על בנים" אינה פוגמת בצדק האלוהי?
- ✦ מדוע דווקא בכניסה לארץ ישראל התחזקה הערבות ההדדית בין חלקי האומה, ובגלות חזרה והצטמצמה?
- ✦ כיצד יתכן שזכות עתידית של הבנים שטרם באה לעולם, כבר תזכה את האב?
- ✦ מה מוסיפה ההבנה שלכל דור יש תפקיד משלו לדיוק בעבודת ה'?

מסלול 3 - הלימוד בשישי-שבת ברמב"ן על הפרשה

הערות - ילמד ענוים דרכו

78 וזהו עניין הערבות שאמרו (שבועות לט,א): "מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה". אין זה עונש קולקטיבי, אלא שמעשהו של אחד משפיע על נקודת ההתמודדות והבחירה והניסיונות והעמל והכלים - של הדור כולו.

מסלול 1: יום ג, א סיון	מסלול 3: יום ה, כט אייר
מסלול 2: יום ד, א סיון	מסלול 4: יום א, א סיון